

tográfia”, helyzete a „fotográfusé”, s munkája elsődlegesen tájékoztató és ismeretterjesztő jellegű. Fordítsuk le a szót: mit jelent itt a „fotográfia”? Pomogáts Béla könyve elsősorban rendszer és adattár. Még nyersebben: könyve folyékony bibliográfia, zsugorított könyvtári katalógusszekrény. Vagyis tartalmazza szövegszerű átírásban az 1945 utáni magyar irodalomról mindazt, amit egy jobban fölszerelt könyvtár katalóguscéduláin megtalálunk: a szerző nevét, születési évét, a mű címét és műfaját (illetve még valamivel kevesebbet: mert például az irodalmi analitikus katalógus adatait, a mű kritikai visszhangját már nem közli). Vagyis ha egyéni véleményt, esztétikai értékelést, eredeti elemzést keresünk benne, akkor hiányérzetünk támad, de ha annak tekintjük a könyvet, ami, akkor igen praktikus segédeszközt, tájékoztatósi forrást, katalógusszekrényeket pótló adattárat találhatunk benne. Mire jó tehát a könyv? Valaki meghallja valahol egy író nevét, lát egy 1945 utáni könyvcimlapot, és meg akarja tudni, él-e a szerző vagy meghalt, fiatal-e vagy idős, írt-e más könyvet vagy nem, de nem találja a szerzőt sem a *Magyar Irodalmi Lexikonban*, sem a legújabb *Ki kicsodá?*-ban, akkor nyúljon bizalommal Pomogáts Béla könyve után, ott bizonyára rálel a szükséges adatokra.

Ha egy könyv legfőbb haszna a közölt tényekben és adatokban van, akkor a pontosság itt a legfőbb követelmény. Természetesen nem ellenőriztük a kötet minden adatát. A szűrőpróbaszerű vizsgálódás azt mutatja, hogy a könyv adatai általában megbízhatóak, de nem hibátlanok. Például Nagy László első versei a Valóság-ban nem 1945-ben, hanem 1947-ben jelentek meg. Vagy: semmi sem indokolja, hogy a vidéki könyvkiadás adatait több esetben nem veszi figyelembe a szerző. Vagy: a felszabadosulás után a Sorsunk nem 1946-ban, hanem már 1945-ben újraindult. Vagy: a 45 utáni, vidéken szerkesztett irodalmi folyóiratok közül hiányzik a hódmezővásárhelyi Puszták Népe (1946—1948). Ez utóbbi két szeplő — egy pontatlanság és egy hiány — egyetlen lapon fordul elő. A könyvre jellemző hibaszázalék, reméljük, nem ez. Ha valamely könyv legfőbb erénye adatainak bőségében van, akkor itt a hibás vagy hiányzó adat kétszeresen bosszantó.

Pomogáts Béla könyvének haszna praktikus és nem „olvasmányos”, nem irodalmi. Szemléletet, értékítéletet nem ad és nem formál. A könyvet egyvégtében olvasni nem lehet, de arra igen alkalmas, hogy a névmutatót föllapozva, mintegy a könyvben hátulról előre haladva, tájékoztasson a keresett író műveinek címeről és néhány életrajzi adatáról. Vagyis a könyv hasznos tájékoztató adattár. Annak sem hibátlan és hiánytalan, de általában megfelelő, teljességre törekvő, megbízható, jó. Vagyis fölkelti a hiányérzetet és érdeklődést az esszéjellegű, egyéni véleményt, önálló ítéletet tartalmazó, gondolatgazdag irodalomtörténeti művek iránt. (*Gondolat.*)

TÜSKÉS TIBOR

Új irodalomtörténeti szintézis

Folytonosság és újrakezdés az irodalomtörténetírás: a korábban elért eredmények summázata mellett ott kell lenniük az újaknak is. Nem kétséges, 1982-ben nem lehet úgy irodalomtörténetet írni, mint 1962-ben vagy 1952-ben. Az irodalomtudománynak így örök, nagy problémája a klasszikus hagyomány sorsa, megőrzése, értékelése, az, hogy az addigi kutatások részleteredményei lehetőleg minél teljesebben rendeződjenek el a szintézis-egységében. Másfél évtized telt el a hatkötetes akadémiai irodalomtörténet (közismert nevén „spenót”) megjelenése óta, s ez a periódus — minőségben és mennyiségben egyaránt — föllendülést hozott e diszciplínában. Szükségessé vált tehát az új eredmények integrálása. Másrészt megnőtt

az igény egy tömörebb, könnyebben használható összefoglalás iránt. A Kossuth Kiadó vállalkozása, *A magyar irodalom története* most a megjelenésekor rendkívül népszerű *Kis magyar irodalomtörténet* (Klanciczay Tibor, Szauder József, Szabolcsi Miklós munkája) szerepét veheti át. A nagyközönségnek szól a legújabb magyar irodalomtörténeti szintézis, de úgy, hogy tudományos összegzés is egyben, s filológiai hitele van. A könyv öt szerző együttes munkájának eredménye. A kezdetektől a XVIII. század végéig *Nemeskürty István* írta meg régi magyar irodalmunk történetét, a felvilágosodást és a reformkort *Orosz László* dolgozta föl. *Németh G. Béla* a múlt század második felének irodalmát tekintette át, *Tamás Attila* pedig a XX. századét. A mai külföldi magyar irodalomról szóló fejezetet *Görömbei András* írta. A kötetet az a *Klanciczay Tibor* szerkesztette, kinek már a kézikönyv megalkotásakor is óriási szerepe volt, s nem egy tanulmányában (például a magyar irodalom periodizációjáról szóló írásában) meghatározta a korszerű irodalomtörténetírás feladatait. *A múlt nagy korszakai* című könyvében írja Klanciczay: „Híve vagyok az egyes jelenségek, a részletek vizsgálatának, de ezek igazi értelmét a nagy egység, a szintézis víziója adja meg számomra.” A tudós tapasztalatának köszönhető, hogy a szerkesztő úgy tudta — munkatársai segítségével — összefogni a hatalmas anyagot, hogy végül is megbízható képet kapunk irodalmunk megnyugtatóan lezárható korszakairól. Az újabb magyar irodalom tárgyalása már kevésbé szerencsés. De erről majd később.

A kötet a nagy korstílusok szerint kívánja periodizálni irodalmunkat. A középkornál, a reneszánsznál és a barokknál ez még sikerül is, de már a XIX. századforduló évtizedeihez érkezve azt állapítja meg Orosz László, hogy a felvilágosodás és klasszicizmus idején legalább négy irányzat torlódott egymásra: a klasszicizmus (ezen belül is a franciás, a németes és az antiktizáló), a szentimentalizmus, a kései barokk és rokokó, s megfigyelhetők a romantika felé mutató jelek is. Újszerű, hogy a XIX. századi népiességet önálló stílusorszakként kezelik, kiemelve persze a népiség kapcsolódását a romantikához és a realizmushoz. S később még inkább a különböző stílusok egymásmellettsége jellemző: a Nyugat-korszakban a szimbolizmus és az impresszionizmus, a naturalizmus és a szecesszió, a két háború között az önmagát megújító realizmus és az avantgarde különféle irányzatai.

A szerzők minden esetben főlvázolják a korszak történelmi-művelődéstörténeti hátterét. Erénye a könyvnek, hogy nem szorul perifériára az irodalmi élet története, a művelődéstörténet, a társadalom története. Nem ritkán közismert tényeket és adatokat közölnek itt — nem ok nélkül, hiszen a mű eredetileg külföldi olvasóknak készült. Ismeretük az irodalmi irányzatokat, áramlatokat, mozgalmakat, köröket, iskolákat, s az irodalmi műfajokat. Az irodalomról való gondolkodás, a kritika, az irodalomtörténet sem marad ki a korszakjellemzésekből. A folyamatot, a fejlődést kívánják érzékeltetni, nem egyeduralkodó így az egyéniség. Az írók, költők, alkotó és szervező egyéniségek közül kiemelt hely azoknak jut, akiknek korszakot meghatározó volt a jelentőségük. Balassi, Zrínyi, Csokonai, Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Jókai, Madách, Mikszáth, Ady, Móricz, Babits, Kosztolányi, József Attila, Radnóti, Németh László, Illyés és Déry életműve kapott külön fejezetet. Nincs ilyen kiemelt helye Kazinczynak, Katona Józsefnek, Kölcseynek, Kemény Zsigmondnak, Krúdynek, Kassáknak, Szabó Lőrincnek, Weöres Sándornak és Tamásinak. S itt elérkezünk minden irodalomtörténeti összefoglalás egyik legvitathatóbb pontjához, a terjedelem, az arány kérdéséhez: ki milyen helyet érdemel, s mekkora teret? A felvilágosodás korának lírikusairól például megtudjuk, hogy „igazi költő kevés volt” köztük, mégis viszonylag hosszú tájékoztatást kapunk Baróti Szabó Dávidról, Virág Benedekről, Ányos Pálról és Dayka Gáborról. Jóllehet az adott korszakon belül megvan az arány, de más korszak — a felsoroltaknál jelentősebb — alkotói mégis rosszabbul járnak olykor. Karinthy Frigyes vagy Tamási Áron életművének bemutatása így jóval kisebb teret kap, mint például Kármán Józsefé vagy Kisfaludy Sándoré. Ez utóbbinak két oldalt szentel a szerző, annyit, mint — igaz, másik szerző — Krúdy Gyulának. S kirívó eset: Veres Péter szűk egy oldalt érdemel csupán. Ennek ellenére azt kell mondanunk, hogy általában nem a terjedelmi aránytalanság jellemző. Említettük, hogy a kötet írói elsősorban a folyamatra figyeltek, a folyamat pedig művekből áll. A magyar irodalom kiugró alkotásairól

rövidre fogott elemzéseket olvashatunk, máshol csak a jellemzésre van lehetőség. Végül vannak művek, miket megemlítenek csupán. (Égészen friss könyvekre is találunk hivatkozást, ezért érthetetlen például Illyés *Beatrice apródjainak* említetlenül hagyása.) Nem ritkán a művek recepciójáról, hatásáról és fogadtatásáról is szó van, következőképpen gyakran tapasztalhatjuk a közönségnek mint szociológiai aspektusnak a jelenlétét.

Van Klaniczayék könyvében is valami leltárszerűség, mégis elsősorban bizonyos esztétikai érték fölötti írókat és műveket vesznek számba. A könyv egészében így nem a katalógusjelleg dominál, hanem az értékek tisztelete. Az új irodalomtörténet sikerének egyik oka föltehetőleg éppen az lesz, hogy a legkiemelkedőbb életművek értékeit is képes — legfőjebb tizoldalas — portrékban érzékeltetni. Ezek a kisesszék (például Nemeskürty Balassi-, Orosz László Berzsenyi-, Németh G. Béla Arany-, vagy Tamás Attila József Attila-arcképe) a könyvnek maradandó értékei. Nagy dolog, hogy a tömörítés-sűrítés után nem szegényebb az egy-egy költőről és íróról alkotott kép, hanem új meglátásokkal és összefüggésekkel gazdagodik. Sajnos, az is előfordul, hogy egy íróról több részletben olvashatunk, vagyis az egységes életműveket műfajok szerint darabolják szét. (Ilyen például Kőlcsey lírájának és tanulmányainak két különböző fejezetben való tárgyalása.)

Az újabb magyar irodalom összképe annak ellenére is színes és izgalmas, hogy a könyv nem fog részletes vizsgálatába, vázlatos áttekintést ad erről az élő, folyton változó folyamatról. Nem is adhatja a teljességet, hiszen még a leggyorsabb átfutási idő alatt is módosulhat a kép: új írók jelentkezhettek, a régiék publikálnak jelentős művet stb. Nem véletlenül hangsúlyozza Tamás Attila sem a „nyílt életpályák”, a „távlathiány” meghatározó voltát. Különböző nemzedékek, irányzatok és stílustörekvések fonódnak egymásba, s „ezek súlyát, történelmi helyét ma még nehéz felmérni”. A történeti rendszerezés helyett így a jelentős írók rövid bemutatására törekszik. Kiket emel ki az új irodalomtörténet? Benjámin, Vas István, Juhász Ferenc, Nagy László, Simon, Váci, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes mellett Lengyel Józsefet, Darvast, Sarkadit, Sántát, Örkényt, Illés Endrét, Mándyt és Mészöly Miklóst találjuk az élvonalban. De Zelk, Csanádi Imre, Csoóri és Kálnoky neve már csak a „Más költőegyeniségek” alcím alatt kerül elő. Csoóriról például annyit tud meg az olvasó, hogy közéletisége „nyugtalanabb”, mint Garaié, s lírája Nagy Lászlóéval rokon. (Majd jó pár oldallal később szerepel még a neve egy föl sorolásban, a szociográfusoknál.) Érthetetlen, hogy Kormos Istvánnak még a nevével sem találkozunk. Pedig a kiemeltek között lenne a helye! De hiába keressük Csorba Győzőt, Szécsi Margitot, Tornait, Marsallt, Takáts Gyulát, Takács Imrét, Hervay Gizellát, a fiatalabbak közül például Ágh, Buda, Ratkó maradt ki. Van Utassy, Kiss Benedek és Tandori, de nincs Kiss Anna, Kovács István és Döbrentei. A kimaradtak, illetve említés nélkül hagyottak sorát a prózairókkal is folytathatjuk. Van Nádas, Esterházy és Lengyel Péter, de nincs Czákó, Marosi és Spiró. Nem találjuk Tóth Béla nevét, s Mocsár Gábor is csak a szociográfusoknál említetik. Igaz, Féja Géza munkásságából is csak annyit villant föl a könyv, hogy része volt a szociográfia hatvanas évekbeli föllendülésében. A két háború közötti fejezetben a *Viharsarok*, az 1945 utániban a kései esszéírói virágzás marad említetlenül. Hogy Csurka kitűnő prózairó is, nem derül ki, csak a drámánál szerepel. Páskándit is színpadi szerzőként tartja számon a könyv, a költőről és prózairóról hallgat.

A határokon kívüli magyar irodalomról Görömbei András ad rövid tájékoztatást. De ebben a fejezetben csak azokról van szó, akiknek pályája a második világháború után kezdődött. Hol maradtak a „nagy öregek”, akik mégis csak megalapozói voltak a szomszédos országokbeli magyar kisebbségi irodalmaknak? „A szocialista eszmék és a modern törekvések térhódítása” (a két háború között) című részben van ugyan egy nem egészen egyoldalas összefoglalás („Magyar irodalom a környező országokban”). Egy-egy mondat jelzi itt Kós Károly, Fábry Zoltán és Szenteleky Kornél irodalomszervezői munkáját. Még Fábry a legszerencsésebb, mert Tamás Attila is, Görömbei is ír róla később néhány sorban. Szilágyi András, Nagy István és Asztalos István említődik még Kuncz Aladár, Dsida Jenő meg Sinkó Ervin mellett. De a romániai magyarok közül olyan neveket nem találunk, mint Gaál Gábor, Balogh Edgár,

Méliusz József, Horváth István, Szemlér Ferenc. A legújabb magyar irodalomtörténet így — minden bizonnyal nem szándékosan, hanem valamilyen szerkesztői-szerzői koordináció elmaradása folytán — bizony meglehetősen igazságtalan azokkal, akik a két háború között a magyar nemzeti irodalmakban indultak. A határokon kívüli magyar irodalmak utóbbi két évtizedbeli eredményeiről viszont tömör és a figyelmet a legfontosabb alkotókra irányító áttekintést kapunk. Eljátszhatunk a gondolattal: mi van akkor, ha Hervay Gizella vagy Páskándi Géza nem települ át Magyarországra? Akkor Hervay biztosan nem marad említetlenül, s Páskándi is ott van — Sütőhöz, Kányádihoz és másokhoz hasonlóan — az őt megillető helyen. A kárpátaljai magyar irodalom egy ilyen szintézisben is csak súlyához mérten lehet jelen: Kovács Vilmost említi Görömbei. Nem lett volna a kötet kárára, ha a nyugati magyar irodalomról legalább egy jelzésszerű összefoglalót közöl.

A szerzők — bár magyar irodalomtörténetet írnak — szabadon mozgatják távcsövüket a világirodalom boltozatán. Nyilván a külföldi olvasót is segítik a világirodalmi párhuzamok. Bornemisza *Ördögi kísértetek*jének némely részlete Montaigne esszéit juttatja Nemeskürty eszébe, Pázmány pedig Bossuet és Fénelon párja. Csokonait Orosz László Burnshöz kapcsolja, Vörösmartyt Byronnal, Hugoval állítja egy sorba. Németh G. Béla az Arany-epigonokat Longfellow „vidékiek rokonainak” titulálja. Tamás Attila meg Babits Mihályt mutatja be T. S. Eliot nevének említésével. Természetesen a közismert Proust—Krúdy párhuzam sem maradhat el. (Bár az eltérést, Krúdy prózájának „enyhén régies-romantikus színezetét” is jelzik.) Ám az új irodalomtörténeti szintézis nem akarja azt a látszatot kelteni, hogy a magyar irodalomban nyugaton kel fel a nap. Bőven találunk kelet-európai párhuzamokat, s ezekből a magyar olvasó is okulhat, nemcsak a külföldi. Mert bizony keveseknek jutna eszébe, hogy a cseh Josef Dobrovský, a lengyel Ignacy Kraszicki, a szerb Dositej Obradović, a román Gheorghe Lazar és a szlovák Anton Bernolák ugyanúgy az irodalom nemzeti, társadalmi feladatának tudatosításán fáradozott, mint a magyar felvilágosodás „ideológus írói”. Hogy a nemzeti tudat történelmi példákkal való erősítése nemcsak a mi reformkori irodalmunkra jellemző, hanem például a cseh František Palackýra is. Az eddigi története során mindig is erősen közéleti jellegű, szenvedélyes elkötelezettségű irodalmunk így is nagyobb világirodalmi összefüggésekbe illeszkedik.

Az irodalomtörténetírás műfaja pontos, határozott fogalmazást kíván, a „talán”-nak, a „vagy”-nak ilyen szintézisben nemigen van helye. Legfőljebb utalást találunk arra, hogy bizonyos irodalmi jelenségek megítélésében, némely alkotó vagy mű értékelésében, illetve értelmezésében viták voltak vagy vannak. (Például Orosz László jelzi, hogy változatlanul vitatott kérdés a Bánk bán tragikumának mibenléte.) Egészében egységes szemléletű, de a szerzők szerint az egyéni felfogásnak is hangot adó mű *A magyar irodalom története*. Klaniczay jó érzékkel állította össze a szerzőgárdát, minden ítéletükben ott van a nagyobb ismeretkör közelsége, az adott korszak önálló kutatásának könyvek, tanulmányok hosszú sorában megvalósult fedezete. A szerzők jó stiliszták, mértéktartók, nem tudományoskodók. Az új irodalomtörténet szemlélete, módszere korszerű, megbízható értékkifejeleteket ad irodalmunk évszázadairól. Hosszabban időztünk ugyan az újabb magyar irodalmat tárgyaló részeknél, itt volt olvasás közben a legtöbb kérdőjelünk. Igaz, e fejezetek megírása a legnehezebb irodalomtörténeti feladatok egyikét jelentette. A könyv vitathatatlan hasznosságát csak növeli az a szelektív bibliográfia, melyet a magyar irodalom fontosabb segédkönyveiből, az irodalmunk történetéről, az egyes írókról szóló művekből *Tódor Idikő* állított össze. (Kossuth.)

OLASZ SÁNDOR